
UDK 94(497.5/.6)"14/16"
821.163.41/.42(497.6)-31.09 Andrić I.
821.163.4-31.09 Andrić I.
Izvorni znanstveni članak
Primljen 10. XI. 2011.

MARKO DRAGIĆ
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
mdragic@ffst.hr

DANAK U KRVI U ROMANU NA DRINI ĆUPRIJA I U SUVREMENOME PRIPOVIJEDANJU

Bosanske kasabe i varoši pune su priča. [...] Te priče žive čudnim skrivenim životom. [...] Za bosansko dijete mitovi i legende imaju moć majčinog mlijeka, nešto tajanstveno i stravično, što postojanje nosi sa sobom, ulazi u nas u obliku drevnih predaja.
(IVO ANDRIĆ, *Na Drini ćuprija*)

Sažetak

Danak u krvi uveo je sultan Murat II. godine 1420. Iako je taj danak u suprotnosti sa šerijatom, Osmanlije su svake pete godine odvodili kršćansku djecu u dobi od osam do deset, a pokatkad i do dvadeset godina. Tjelesno sposobniju djecu slali su na sultanov dvor, a ostalu turskim obiteljima u Anadoliju i Rumunjsku gdje su ih poučavali turskomu načinu života. Od djece dovedene dankom u krvi stvarane su janjičarske elitne vojne postrojbe. Janjičari su se nakon vojne službe mogli oženiti muslimankama i tako su njihovi potomci bili oslobođeni iste sudbine. Nakon pada Bosansko-humskog Kraljevstva 1463. godine u janjičare i u hareme odvedeno je stotinu tisuća kršćanske djece. Kršćani su svojim dječacima odsijecali prste, učili ih da se pretvaraju gluhonijemima, tetovirali im križeve i na druge ih načine spašavali od odvođenja u janjičare. Međutim s Balkana je od XV. do kraja XVII. stoljeća u janjičare odvedeno dvije do tri stotine tisuća dječaka. Među tom djecom bio je i dječak koji je dobio ime Mehmed-paša Sokolović, koji je u Osman-skome Carstvu ostvario blistavu karijeru postavši velikim vezinom 1565. godine. Sjećajući se svoje majke koju je posljednji put vidio s mnogim drugim majkama kako su s druge strane Drine kroz plač i jecaje ispraćale svoju djecu u janjičare, Mehmed-paša Sokolović dao je na tome mjestu sagraditi most.

Ključne riječi: *kršćani, Osmanlije, janjičari, Mehmed-paša Sokolović*

Uvod

Andriću je 31. prosinca 1923. prestao radni odnos u Ministarstvu vanjskih poslova te je odlučio doktorirati. Položivši ispite na Sveučilištu u Grazu ocjenom izvrstan, 15. lipnja 1924. obranio je doktorsku disertaciju naslovljenu *Die Entwicklung des geistlichen Lebens in Bosnien unter der Einwirkung der Türkischen Herrschaft (Razvoj duhovnoga života u Bosni za vrijeme turske uprave)*. Doktorska disertacija¹ Ive Andrića ostavila je najdublji trag u njegovu književnoumjetničkom opusu. On je za svoja djela uzimao građu iz narodnoga života, ponajviše bosansko-hercegovačkih franjevac a i katoličkoga pučanstva iz doba turske vladavine. Ta je disertacija iznjedrila brojna djela iznimne i trajne vrijednosti. Među njima je i roman *Na Drini ćuprija* koji je ovjenčan Nobelovom nagradom.

U disertaciji i u romanu *Na Drini ćuprija* Andrić piše o jednom od najtežih turskih zločina – danak u krvi – koji je, protivno šerijatu, uveo sultan Murat II. godine 1420. Cilj je ovoga rada rekognoscirati danak u krvi u Andrićevoj disertaciji i romanu *Na Drini ćuprija*. Usto se donosi i multidisciplinarno interpretira nekoliko suvremenih izvorno zapisanih primjera.

1. Danak u krvi, obvezna vrsta oporezivanja

Sultan Murat II.² uveo je godine 1420. danak u krvi (adžami-oglan) kojim su prikupljani kršćanski dječaci iz osvojenih zemalja kako bi se

1 Vidi MARKO DRAGIĆ, „Doktorska disertacija Ive Andrića“, *Ivo Andrić i njegovo djelo*, zbornik radova, urednik Šimun Musa, Mostar, 2003., str. 197. – 207.

2 Murat II. (1404. – 3. veljače 1451.) u sedamnaestoj godini života naslijedio je oca Mehmeda I. Čitavu njegovu vladavinu obilježilo je ratovanje. Ratovao je primjerice protiv mađarsko-srpske koalicije. Janko Sibirjanin porazio ga je 1439. godine kod Novoga Brda, 1440. u obrani Beograda, 1442. u obrani Erdelja, na Badnji dan 1443. godine porazio je sultanovu vojsku, nadmoćnu tursku vojsku porazio je kod klanca Kunovice 5. siječnja 1444. Murat II. abdicirao je 1444. godine u korist sina Mehmeda II. Te je godine križarska vojska ušla na područje Turske porazivši mladoga Mehmeda II. Stoga se vojska pobunila te se Murat II. ponovno vratio na mjesto sultana. Kod Varne je 10. studenoga 1444. poginuo kralj Vladislav pa se kršćanska vojska morala povući. Tako je Murat II. porazio kršćansku vojsku. (O tome više: M. DRAGIĆ, „Zbilja o Janku Sibirjaninu u ‘Razgovoru ugodnom’ i tradiciji“, *Zadarska smotra, časopis za kulturu znanost i umjetnost*, LIX (2010.), 1-2, str. 199. -234.) Murat II.

stvorila elitna vjerna robovska vojska – janjičari. Osim toga cilj je bio spriječiti stvaranje aristokracije koja bi mogla ugroziti sultana. Stoga su prikupljana samo nemuslimanska djeca. Danak se ubirao u balkanskim zemljama koje su Turci porobili.³ To je bio način obveznoga oporezivanja u Osmanskom Carstvu. Svake pete godine iz Carigrada su, u porobljene južnoslavenske zemlje, dolazili komesari/poreznici zvani *tjelosnici* te su išli od mjesta do mjesta, a svaki domaćin morao je reći točan broj djece i pokazati ih komesaru. Pritajivanje je bilo najstrože kažnjavano. Nije postojao propis koliko se iz jedne kuće moglo uzeti djece. Svaki je komesar po vlastitu nahođenju uzimao onoliko djece koliko je htio.

Sustav ubiranja danka u krvi počeo se gasiti početkom XVII. stoljeća, a potpuno je nestao potkraj toga stoljeća. Od XV. do XVII. stoljeća s Balkana je, dankom u krvi, odvedeno dvije do tri stotine tisuća dječaka.⁴

2. Spašavanje od danka u krvi

Svoju djecu roditelji su na razne načine nastojali spasiti i zadržati uza se. Najčešće su to činili podmićivanjem. Stoga su se sultanovi dvorski službenici otimali za ubiranje danka u krvi.⁵ Oni roditelji koji

oženio je 1435. godine Maru, kćer Đurađa Brankovića (1427. – 1456.), sina Vuka Brankovića († 6. listopada 1398.). Vuk Branković bio je zet kneza Lazara i kneginje Milice. Knez Lazar Hrebljanović bio je veliki saveznik kralju Tvrtku Kotromaniću. Lazar je poginuo u bitki na Kosovu 1389. godine i proglašen je svetim. Vuk Branković vladao je u Ohridu i bio jedan od najpouzdanijih suradnika cara Uroša V. U srpskoj je tradiciji proklet jer su njegovom izdajom Turci osvojili Kosovo. Đurađ Branković i supruga mu Jerina imali su tri sina: Lazara, Grgura (kaluđera Germana) i Stjepana, te dvije kćeri: Maru i Katarinu. Lazar je sa suprugom Jelenom imao tri kćeri: Maru, Milicu i Jerinu. Mara (Jelena) udala se za posljednjeg bosanskoga kralja Stipana Tomaševića. Milica se udala za Leonarda III. od Santa Maura iz obitelji Tocco. Jerina se udala za Ivana Kastriotu, sina Skenderbega (Juraja Kastriotića). Kći Katarina udala se za posljednjeg celjskoga kneza Ulrika II., a njihova kći Elizabeta udala se za sina Ivana Hunjada, ugarskoga kralja Matiju Korvina. (Usp. VJEKOSLAV KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, knjiga treća, Matica hrvatska, Zagreb, 1974., str. 185.) Mavro Orbini piše da je Irena, supruga Đurađa Brankovića, bila unuka kralja Vukašina. Usp. MAVRO ORBINI, *Kraljevstvo Slavena*, prevela Snježana Husić, priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek, Golden marketing Zagreb i Narodne novine, Zagreb, 1999., str. 340.

3 Usp. „Danak u krvi“, *Wikipedia, Slobodna enciklopedija* (11. ožujka 2011.) <http://hr.wikipedia.org/wiki/Danak_u_krvi> (12. srpnja 2011.)

4 *N. mj.*

5 Usp. IVO ANDRIĆ, *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine*, doktorska disertacija, Beograd, 1997., str. 36.

podmićivanjem nisu mogli spasiti dijete skrivali su ga i često sakatili ili unakazivali. Andrić o tome piše: „...iako su mnogi roditelji sakrivali decu u šumu, učili ih da se pretvaraju da su maloumni ili da hramlju, odevali ih u dronjke i puštali u nečistoći, samo da izmaknu aginom izboru. Neki su i stvarno sakatili rođenu decu, sekući im po jedan prst na ruci.“⁶

Budući da se oženjeni mladići nisu smjeli uzimati, često se događalo da su roditelji ženili dječake već u dobi od jedanaest ili dvanaest godina.⁷ Postojao je i poseban način izbjegavanja danka u krvi. Naime mletački poslanik A. Kontarini početkom XVII. stoljeća proputovao je južno-slavenskim zemljama i vidio kako kršćanski roditelji daju novac svojim „poturčenim sunarodnjacima, kako bi oni podmetnuli svoju djecu; oni su to sasvim rado činili zato što su se nadali da će njihovoj djeci na ovaj način poći za rukom da u Carigradu dođu do visokih časti“⁸.

Sve do puberteta muška i ženska djeca svakodnevno su nosila haljinicu sašivenu u jednome komadu. Cilj je toga bilo spasiti dječake od odvođenja u janjičare. Zbog istoga razloga djeca su hodala bez papuča i kapa.

Poznata je predaja kako su Turci upadali u cincarska sela i otimali djecu, uglavnom žensku. Tako je od nekoga bogatog Cincara beg zatražio kćer za ženu. Otac nije smio odbiti bega pa mu je rekao da dođe nakon mjesec dana kad sve bude spremno za svadbu. Djevojci su istetovirali⁹ križ na čelu pa je beg nije mogao uzeti za ženu. Otada su sve cincarske djevojke tetovirale križ na čelu i na rukama. Taj je događaj ostalo u narodnome sjećanju sve do danas:

A cili taj običaj krenija ti je iz jednog sela, tu pokraj granice di je jedan beg zatražija od nekog bogatuna ćer za ženu. A taj bogatun nije moga odbit bega jer bi ovaj ubija i njega i ženu i dicu mu, pa mu je tako reka da dođe za misec dana kad sve bude spremno da se ženu. U to vrime oni

6 I. ANDRIĆ, *Na Drini ćuprija*, Prosveta – Beograd, Svjetlost – Sarajevo, 1989., str. 117.

7 Usp. I. ANDRIĆ, *Razvoj...*, str. 36.

8 *N. mj.*

9 Vidi ĆIRO TRUHELKA, „Tetoviranje katolika u Bosni i Hercegovini“, *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, knj. II, god. VI, Sarajevo, 1894., str. 241. – 257.

*su divojci istetovirali veliki križ nasri' čela i tako ju beg nije moga uzet. Otad se to proširilo po svim selima i sve su žene to radile.*¹⁰

Dakle u tursko doba, kad su age i turski gospodari bili strah i trepet katoličkomu pučanstvu, posebno ženskomu dijelu stanovništva, žene su vjerovala da ih samo Bog može sačuvati. Zato su još od rane mladosti crtale križeve po rukama. O križevima na svojim rukama osamdesetdvo godišnja Tonka Čodić pripovijedala je 2011. godine svomu unuku sljedeće:

E, ova tetovaža sinko moj, koju ja iman na ruci, nije izraz nikakovog bunta nego je imala svoju svrhu u ono vrime kad su Turci harali našin selima, u vrime kad je vlada straj i kad niko nije bija siguran. Oni bi otimali dicu i vodili ih u Tursku da budu janjičari ili sluge, kako su napravili i sa dicom velike bosanske kraljice Katarine koja je zbog toga svoje nasljeđe ostavila Svetoj Stolici dokle god joj se dica ne vrata na katoličanstvo. Divojke bi pak prisilno uzimali i prevodili ih na islam. Ili bi običavali iskoristiti pravo prve bračne noći. Zato bi ti se ženskoj i muškoj dici od treće do osamneajste godine tetovira veliki križ ili više njih manjih jer se virovalo da ih samo Bog može sačuvati od toga zla.

*Sad se ti sigurno pitaš šta je to, e pa, Ante moj, to ti je bija jedan ružan običaj, nazovimo ga tako, kad bi Turci spavali s tek udanom ženom, i to prije negoli bi to učinijo njen vlastiti muž. Zato bi ti se ženskoj i muškoj dici od treće do osamneajste godine tetovira veliki križ ili više njih manjih jer se virovalo da ih samo Bog može sačuvati od toga zla. Tetovirani križ triba je naglasiti pripadnost katoličkoj viri. Divojke su takve tetovirane tribale bit odbojne Turcima zbog križa, a ako bi ih ipak odveli, križ ih je podsjećajući na ono šta su nekad bile i tako nikad nisu mogle zaboraviti ko su i šta su.*¹¹

Na Blagdan svetoga Josipa djevojke i mladići u dobi od trinaest do šesnaest godina *križićali* su se. Osim na taj blagdan križićalo se i na

¹⁰ Antonio Basić zapisao je 16. svibnja 2011. u Splitu. Ispričovjedila mu je Tonka Čodić (djev. Dobroslavić, rođ. u Svibu 17. svibnja 1930.). Cijeloga života bila je domaćica i odgajala je svoje četvero djece. Kada su joj djeca odrasla, bavila se poljoprivrednim poslovima i prodajom uroda na seoskoj tržnici, a onda na splitskoj nakon što se preselila u Split. Voli svojih sedmero unuka i jednoga praunuka i kaže da joj oni daju potrebnu životnu snagu. Danas živi s mužem u Splitu.

¹¹ *Isto.*

Blagovijest, Cvjetnicu, u dane Velikoga tjedna i na Ivandan (24. lipnja). U jednoj bi se zdjelici zamiješao med i usitnjeni ugljen od izgorjela drveta. Prah je trebao biti sitan. Kad bi se pomiješao s medom, dobivala bi se crna smjesa. Tada su bake i mlade žene iglom zamočenom u tu smjesu crtale križeve po rukama. Kad bi ih nacrtale, onda su ponovno manjom iglom bockale to ucrtano mjesto. Ta je smjesa ulazila pod kožu.

Postupak se ponavljao i nekoliko puta, sve dok crna smjesa ne bi postala plavkasta. Ranice bi zarasle, a crteži križa ostajali su za cijeli život. Djevojke su vjerovala da ih ti križevi štite od napasnika. Čuvale su poštenje i ponos.¹²

O postupku tetoviranja svjedoči i Tonka Čondić:

Sa cilin procesom spremanja i samog tetoviranja ja sam ti dobro upoznata jer sam pomagala pri tetoviranju mladih generacija, a jednom sam čak i sama napravila tetovažu. Najčešće su se tetovirali razbojnički križ i Jeličin križ, i to na gornjoj strani ruke, jer smo uvijek nosile duge rukave pa je to mjesto bilo jedino uvijek vidljivo, zatim na prsima, nasrid grudne kosti i na čelu.

Za napraviti smjesu koristili smo med, ugalj, pljuvačku i, rijetko, majčino mliko, i to tako da bi zamiješali med i ugljen od drveta koji smo prije toga usitnili, ili bi se koristila čađa koju bi miješali s medom i vodom, ili nekad i barut koji smo miješali sa slinom ili majčinim mlikom, sve dok ta smjesa ne bi postala ujednačeno crna. Zatim se tupim dilom igle umočnim u crnilo na koži crta ornament, a onda se po tom crtežu bockalo sa oštrim dilom igle kako bi crnilo ušlo u pore dok postupak ne bi bija gotov, govorili su da se to radi dok ruku ne bi oblila krv. Posli bi se dio tijela na kojem je crtano zavio svilenim papirom, papirom za cigare ili vištanim papirom, ovisno o tome čega se imalo kod kuće. Drugi dan bi se rana prala hladnom vodom, a crtež križa ostajao bi na vjekove. Cijeli proces bio je bolan jer se vršilo na primitivan način jer nitko nije bio stručnjak u tome, pa bi neke djevojke znale istrgnuti ruku čime tetovaža ne bi ispala

¹² Katarina Tomas zapisala je 2007. godine, a prenijela joj je majka Ana Tomas (djev. Todorić, rođ. 1949. godine). Rkp. FF Mostar, D 60, str. 41. Rkp. FF MO, sv. 2007., D.

*onako kako je bila zamišljena. Ali obično biiskusne žene onda taj crtež preuredile.*¹³

U Imotskoj krajini još uvijek se na rukama starica može vidjeti tetoviran jedan veći ili više manjih križića. Ti su križići ostali kao podsjetnik na vrijeme osmanlijskoga terora. Sam postupak tetoviranja bio je slijedeći: oštrom bi se iglom bockala koža pa se u ranice ubrizgavala boja kako bi se na koži trajno oslikao križ – simbol krštene duše.

U Imotskoj krajini tetoviranje je uzelo maha za vrijeme turskih provala. Uz ostale zulume Turci su lovili kršćanske djevojke i žene te ih silovali. Da bi se to nasilje spriječilo, jedini je način bio na rukama utetovirati više manjih križića, a na prsima veći križ. Znalo se da Turci bježe od križa i da se nikada ne bi dotakli kršćankine ruke na kojoj je križ. Čak su i majke svoje mlade kćeri tetovirale, i to obvezno na šaci jer je to bilo jedino uvijek vidljivo mjesto na koži.¹⁴

3. Odvođenje dječaka

Mehmed II.¹⁵ el Fatih za tjedan je dana uz pomoć prijeara i podmićivanja osvojio moćno Bosansko Kraljevstvo. „Tada su silovane čiste

13 Antonio Basić zapisao je 16. svibnja 2011. u Splitu. Ispričovjedila mu je spomenuta Tonka Čondić. Rkp. FF ST, sv. 2011., S.

14 Ines Ivelja zapisala je 2008. godine u Prološcu Donjem kod Imotskoga. Ispričovjedili su joj Ante Juričić Zele, rođen 1951. godine i Marija Klarić, djev. Petričević, rođ. 1953. godine. Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

15 Sin Murata II. i Mare Branković Mehmed (Muhamed) II. zvani el Fatih – Osvajač (30. ožujka 1429. – 3. svibnja 1481.). Osvojio je Konstantinopol 1453. godine. Turci su 13. lipnja 1456. opsjeli Beograd sa 150.000 vojnika, s 200 do 300 topova i oko 200 lađa na Dunavu. Opsjednutomu Beogradu u pomoć su priskočili Janko Sibirjanin i Ivan Kapistran s oko 60.000 ljudi. Obranu Beograda Sibirjanin je povjerio svomu šurjaku Mihajlu Siladiju koji je imao jedva 7.000 vojnika. Dana 22. srpnja Kapistran je, po Klaiću, sa 6.000 križara udario na carev tabor, pogubio mnoge age, spahije i mlađahnoga vezira s agom janjičarskim te u potpunosti protjerao Turke iz varoši. Potom su Ivan Kapistran i Janko Sibirjanin zapovjedili vojsci da ne napadaju Turke izvan varoške crte. Međutim vojnici poneseni pobjedama nisu poslušali zapovjedi te su napali carev odred. Sibirjanin je ipak krenuo za vojnicima strahujući da bi mogli stradati. Car Mehmed ranjen je u noći s 22. na 23. srpnja i sramotno je pobjegao u Sofiju. U odlučnoj bitci poginulo je 24.000 turskih vojnika. Toliko ih je stradalo bježeći prema Sofiji koljući se međusobno. Srbi su se podignuli i u Novome Brdu ubili sultanova namjesnika i njegovu ženu. Tom pobjedom Sibirjanin je osigurao mir sljedećih šezdeset pet godina. Turci su Beograd osvojili 1521. godine. (O tome više: M. DRAGIĆ, „Zbilja o Janku Sibirjaninu...“, str. 199. – 234.) Mehmed II. je potkraj svibnja 1463. godine (za tjedan dana)

gospođe, obeščašćene djevice, poklani časni starci, nevina djeca nogama pogažena, oskvrnjene bogoštovne zgrade, vatrom nagrđeni oltari, posvećeni muževi ili mačem pobijeni ili osramoćeni. Bezbrojni ljudski plijen odveli su u barbarske krajeve – Trakiju i Aziju – da odsele rađa Turke.¹⁶ Turci su tada zarobili sto tisuća kršćana, a trideset tisuća mladića učinili janjičarima.¹⁷

Dječaci su odvođeni u dobi od osam do deset godina, ali odvođeni su i mladići i od dvadeset godina. Sakupljanje je vršio viši janjičarski časnik zajedno sa svojim vojnicima i tajnikom.

Andrić u romanu *Na Drini ćuprija* opisuje odvođenje muške djece u janjičare: „Već je šesta godina prošla od poslednjeg kupljenja ovog danaka u krvi, zato je ovog puta izbor bio lak i bogat; bez teškoća je nađen potreban broj zdrave, bistre i naočite muške dece između desete i petnaeste godine...“¹⁸

Izabrani dječaci odvođeni su na malim bosanskim konjima u povorci. Na svakome konju bila su dva pletena sepeta i u njima po jedan dječak. Uz svakoga dječaka bio je malen zavežljaj i kolut pite, posljednje što je nosio iz očinske kuće. Iz sepeta koji su se jednomjerno ljuljali i škripali virila su preplašena lica ugrabljenih dječaka. Neki su gledali što je moguće dalje u rodni kraj, neki su plačući jeli, a neki spavali glavom naslonjeni na samar.¹⁹

Do bola su potresne epizode koje opisuju roditelje i rođake koji su u neobičnoj karavani pratili dječake:

Na izvesnom odstojanju od poslednjih konja u ovom neobičnom karavanu, išli su, raštrkani i zadihani, mnogi roditelji ili rođaci ove dece, koja se odvođe zauvek da u tuđem svetu budu obrezana, poturčena i da, zaboravivši svoju veru, svoj kraj i svoje poreklo, provedu život u janjičarskim

prijevarama osvojio moćno Bosansko Kraljevstvo. U njegovo doba djelovao je i veliki vezir Ahmed-paša Hercegović. (Vidi M. DRAGIĆ, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar – Zagreb, 1999., str. 87. – 89.)

16 NIKOLA LAŠVANIN, *Ljetopis*, priredio dr. fra Ignacije Gavran, IRO „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1981., str. 208.

17 Usp. V. KLAJČ, *Povijest Hrvata*, knjiga četvrta, str. 58.

18 I. ANDRIĆ, *Na Drini ćuprija*, str. 117.

19 *Isto*, str. 117.

odama ili u nekoj drugoj, višoj službi Carstva. To su bile većinom žene, ponajviše majke, bake i sestre otetih dječaka. Kad bi se previše približile, agine suharije²⁰ bi ih rasterivali udarcima svojih bičeva, nagoneći na njih konje uz glasno alakanje. One bi se tada razbežale i posakrivale u šumu pored puta, ali bi se malo posle opet sakupljale iza povorke i naprezale da suznim očima još jednom ugledaju iznad sepetke glavu deteta koje im odvođe. Naročito su uporne i nezadržljive bile majke. One su jurile, gazeći žustro i ne gledajući gde staju, razdrljenih grudi, raščupane, zaboravljajući sve oko sebe, zapévale su i naricale kao za pokojnikom, druge su raspamećene jaukale, urlale kao da im se u porođajnim bolovima cepa materica, obnevidele od plača naletale pravo na suharijske bičeve i na svaki udarac biča odgovarale bezumnim pitanjem: „Kud ga vodite? Kud mi ga vodite?“ Neke su pokušavale da razgovetno dozovu svoga dečaka i da mu daju još nešto od sebe, koliko može da stane u dve reči, neku posljednju preporuku ili opomenu na put.

- Rade, sine, nemoj majke zaboravit'...

- Ilija! Ilija! Ilija – vikala je druga žena, tražeći očajno pogledom poznatu, dragu glavu i ponavljala je to neprestano kao da bi htela da detetu useče u pamet to ime koje će mu već kroz koji dan zauvek biti oduzeto.

Ali put je dug, zemlja tvrda, telo slabo, a Osmanlije moćne i nemilosrdne. Malo-pomalo te žene su zaostajale i, zamorene pešačenjem, gonjene udarcima, jedna pre druga posle, napuštale bezizgledan napor. Ovde, na višegradskoj skeli, morale su da zastanu i najupornije, jer ih na skelu nisu primali, a preko vode se nije moglo. Tu su mogle mirno da sede na obali i plaču, jer ih niko više nije gonio. Tu su čekale kao okamenjene i neosetljive na glad, žeđ i studen, sve dok ne bi na drugoj obali reke još jednom ugledale otegnutu povorku konja i konjanika kako zamiču prema Dobrunu, i u njoj još jednom naslutile rođeno dete koje im gine iz očiju.²¹

4. Pouka i raspoređivanje u janjičare

Odvedene dječake zvali su *kul*, *gilman* i *olgan*, a nakon prvoga dijela pouke nazivali su ih *adžani ogamlar* (strani dječaci). Prikupljene dječake dijelili su u dvije skupine. Mladiće i jače dječake slali su u sultanovu palaču, a ostale su slali turskim obiteljima oko Anadolije i Rumelije (Rumunjske). Dječaci su prolazili osposobljavanje u zahtjevnoj tjele vježbi, a učili su turski, perzijski i arapski jezik te kaligrafiju, teologiju i

20 Suharija – konjanik.

21 I. ANDRIĆ, *Na Drini čuprija*, str. 118.

zakonodavstvo. Oteta su djeca tako zaboravljala roditeljski dom i svoju vjeru te postajala fanatičnim Turcima. Kao potomci zdravih i bistroumnih brđana, ta su djeca lakše negoli Turci dolazila do uspjeha, časti i ugleda.

Pouka je trajala od tri do sedam godina, a pri tome su se dječaci učili turskomu načinu života. Kada bi napunili dvadeset godina, raspoređivali bi ih u janjičarske vojne jedinice. To se definiralo kao „oslobađanje“, ali se ta sloboda zapravo sastojala u tome da više nisu mogli biti prodani ili darovani. Neki su dobivali zemlju i postajali spahije, a činili su dio konjice.²²

Andrić citira poznatoga putnika Bartolomeja Georgijevića koji je više godina sužnjevaio u turskim zatvorima i kasnije u nekoliko djela opisao život, običaje i navike Turaka, kao i položaj kršćana pod turskom vladavinom:

Pored teških nameta, koji moradoše kršćani Turcima snositi, turska svirepost oduzimaše im s vremena na vrijeme najljepšu djecu. Turci ih odvajahu od roditelja i potom učiše ratnoj vještini. Ova se djeca nigda više ne vraćahu roditeljima, od kojih su silom odvojena. Prvo ih odlučivahu od kršćanske vjere; i oni postupno zaborave na vjeru, roditelje, braću, sestre i ostale krvne srodnike, i ako se kasnije kadgod susretnu s roditeljima, oni se ne poznaju. Ja nemam riječi kojima bih mogao predstaviti kako roditelji strašno jauču i tuže, kako leleču i zapjevaju kad im djecu iz roditeljskog krila i naručja otržu oni svirepi zlikovci. Jer roditelji, koji su svoju djecu tako malo obučili Kristovoj vjeri, uviđaju da će ih ovi odvratiti od vjere i stvoriti ih strašnim neprijateljima kršćanske vjere i kršćana.²³

Mnogi su primjeri janjičarskoga barbarstva. Fra Bono Beniće zapisao je da su drugi samostani bili porušeni, a sutješki je, prema turskim izvorima, zapao u najveću bijedu i siromaštvo 1682. godine. Tada su redovnici bili prisiljeni ne samo dati u zalog sveto posuđe i crkveni namještaj nego su prodali i samostanski namještaj i sve drugo što je vrijedilo. Bijeda je bila tolika da su morali izvaditi i sve brave na samostanu kojima su se vrata zaključavala i prodati ih. Nikakvim nastojanjima nisu mogli

22 Usp. TORE KJEILEN, „Danak u krvi“ i „Pravo prve bračne noći“, *Wikipedia, Slobodne enciklopedija – Istočnjačka enciklopedija*, <<http://sr.wikipedia.org>> (25. studenoga 2009.)

23 I. ANDRIĆ, *Razvoj...*, str. 36.

uzdržati samostan i u njemu živjeti: nisu mogli odolijevati turskim globama, a posebice silnim janjičarskim ispadima. Svake je noći neki pojedinac, ili nekoliko njih koji su prolazili preko Sutjeske, prenoćivao u samostanu čineći kojekakve bezobraština i razna zlodjela.²⁴

U veljači 1779. janjičari su navalili na kuću župnika u Brotnju, fra Gabre Mijatovića. Kako im nije smio otvoriti vrata, zapalili su kuću. Vidjevši vatru, fra Gabro je pobjegao na druga vrata, a janjičari su pucali za njim, ali ga nisu pogodili. Narod je vidio požar pa je došao i ugasio ga. Budući da su se janjičarske prijetnje ponavljale, župnik se morao povući u samostan.²⁵

Rijetki su dječaci ostajali na dvoru, no oni kojima je to pošlo za rukom imali su priliku napredovati u karijeri. Tako su primjerice mogli biti postavljeni za sandžakbegove²⁶ ili beglerbegove²⁷. Iznimno rijetki postavljeni su za vezire i velike vezire. Na dužnost velikoga vezira uspio se uzdignuti Mehmed-paša Sokolović.

5. Mehmed-paša Sokolović

Među otetom djecom u jednome sepetu nalazio se crnomanjast desetogodišnji dječak iz Sokolovića. U ozebnoj ruci držao je malu britvu i rastreseno zarezivao okrajak svoga sepeta izgubljeno promatrajući sve oko sebe:

Zapamtio je kamenitu obalu, obraslu retkim, golim i ubogo sivim rakitama, nakaznog skeledžiju i trošnu vodenicu, punu paučine i promaje, u kojoj su morali da prenoće, pre nego što su uspjeli da se svi prebace preko mutne Drine, nad kojom su graktale vrane. Kao fizičku nelagodnost negde u sebi – crnu prugu koja s vremena na vreme, za sekundu-dve preseče grudi nadvoje i zaboli silno – dečak je poneo sećanje na to mesto, gde se prelama drum, gde se beznađe i čamotinja bede zgušnjavaju i talože na kamenitim obalama reke preko koje je prelaz težak, skup i nesiguran. To je bilo ranjivo i bolno mesto te i inače brdovite i oskudne krajine, na

24 Usp. BONO BENIĆ, *Ljetopis sutješkog samostana*, IRO „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1979., str. 95. – 96.

25 Usp. *isto*, str. 202. – 203.

26 Sandžakbeg – upravitelj malih lokalnih jedinica, sandžaka.

27 Beglerbeg – upravitelj provincije.

kome nevolja postaje javna i očita, gde čovek biva zaustavljen od nadmoćne stihije i, postidjen zbog svoje nemoći, mora da uvidi i jasnije sagleda i svoju i tuđu bedu i zaostalost.

Sve je to leglo u onu fizičku nelagodnost koja je ostala u dečaku toga novembarskog Dana i koja ga nikad docnije nije potpuno napustila, iako je on promenio život i veru, ime i zavičaj.²⁸

O daljnjem životu toga dječaka, koji je prozvan Mehmed-paša Sokoli, kazuju sve historiografije na svim jezicima. S vremenom je postao čuvar oružja na sultanovu dvoru, pa vrhovni zapovjednik sultanove mornarice, carski zet, vojskovođa i državnik svjetskoga glasa. Pobjedonosno je ratovao na trima kontinentima, proširio granice Turske Carevine i učvrstio ih te mudro vladao. Šezdeset tri godine služio je trima sultanima i uzdigao se u neslućene visine moći i vlasti. U tuđini je morao zaboraviti sve što je ostavio u kraju odakle su ga doveli. Zaboravio je i prijelaz na Drini kod Višegrada, i putnike koji od studeni i neizvjesnosti drhte na obali, zaboravio je čudovišnoga skeledžiju i crvotočnu skelu i gladne vrane iznad Drine.²⁹

Ali ono osećanje nelagodnosti koje je ostalo od svega toga zajedno nije nikad potpuno nestalo. Naprotiv, sa godinama i sa starošću javljalo se sve češće: uvek ista crna pruga koja mine grudima i preseče ih naročitim, dobro poznatim bolom iz detinjstva, koji se jasno razlikuje od svih muka i bolova što ih je docnije život donosio. Sklopljenih očiju vezir bi tada čekao da sečivo prođe i bol umine. U jednom od takvih trenutaka, on je došao na misao da bi se oslobodio te nelagodnosti kad bi zbrisao onu skelu na dalekoj Drini, kod koje se beda i svaka nevolja kupe i talože bez prestanka, time što bi premostio strme obale i zlu vodu među njima, sastavio dva kraja drumu koji je tu prekinut, i tako zauvek i sigurno vezao Bosnu sa Istokom, mesto svoga porekla, sa mestima svoga života. Tako je on bio prvi koji je u jednom trenutku, iza sklopljenih očnih kapaka ugledao čvrstu i veliku siluetu velikog kamenog mosta koji treba na tom mestu da nastane.³⁰

28 I. ANDRIĆ, *Na Drini ćuprija*, str. 119.

29 *Isto*, str. 120.

30 *Isto*, str. 120.

Iste je godine, po vezirovoj zapovjedi i o njegovu trošku, otpočela gradnja mosta na Drini. Gradnja je trajala pet godina. Andrić ističe kako u kasabi, koja je stoljećima pamtila i prepričavala svakojake događaje, o gradnji mosta nije sačuvano mnogo pojedinosti, a to objašnjava ovako:

Ovo mučno i dugo zidanje bilo je za njega (narod) tuđi rad o tuđem trošku. Tek kad je plod toga napora iskrsnuo velik most, ljudi su počeli da se sećaju pojedinosti i da postanak stvarnog, vešto zidanog i trajnog mosta kite maštarskim pričama koje su opet oni umeli vešto da grade i dugo da pamte.³¹

6. Mehmed-paša Sokolović u povijesnim izvorima

Vezir Mehmed-paša Sokolović, osmanlijski državnik i vojskovođa, rođen je 1505. ili 1506. godine u Sokolovićima kod Rudoga kao dijete pravoslavnih roditelja. Turci su ga odveli s drugom kršćanskom djecom (danak u krvi) u Drinopolje. Bio je admiral osmanlijske mornarice (od 1546. godine), beglerbeg Rumelije (od 1549. godine) te veliki vezir (od 1565. godine). Gotovo je samostalno upravljao Carstvom. Proslavio se u mnogim ratovima (Austro-turskom, 1551. – 1562. godine, u Perziji, Sudanu, Sredozemlju itd.). Obnovio je tursku flotu uništenu kod Lepanta. Nakon smrti sultana Sulejmana Veličanstvenoga pod opsjednutim Sigetom 1566. godine, pod zapovjedništvom Mehmed-paše Sokolovića janičari su jurišom osvojili tvrđavu Siget. Tada je zarobljen Nikola Šubić Zrinski i odmah pogubljen. Njegovu odrubljenu glavu Mehmed-paša poslao je budimskomu namjesniku, nećaku Gulabi-agi s namjerom da je pošalje u Beč, na ugarski carski dvor. Sagradio je pet mostova u Bosni i Hercegovini i jedan u Crnoj Gori: na Drini, u Višegradu, Arslanagića most u Trebinju, most na ušću Žepe u Drinu, Kozju ćupriju u Sarajevu te Vezirov most u Podgorici.

Kao član Vezirskoga vijeća Mehmed-paša Sokolović utjecao je na obnavljanje Pečke patrijaršije (1557.), a na njezino čelo doveo je svoga brata (ili bratovljeva sina) Makarija.³²

³¹ *Isto*, str. 121.

³² „Mehmed-paša Sokolović“, *Wikipedia, Slobodna enciklopedija* (15. lipnja 2011.) <http://bs.wikipedia.org/wiki/Mehmed-pa%C5%A1a_Sokolovi%C4%87> (12. srpnja 2011.)

Planirao je prokopavanje Sueskoga kanala. Dao je (1571.) sagraditi kamenu ćupriju u Višegradu na Drini. Promicao je književnost i umjetnost. Dok je on bio vezir, na Porti je bilo mnogo Hrvata, a hrvatski je jezik bio jedan od službenih. Potkraj života pao je u nemilost pa je ubijen 1579. godine u Istanbulu kao žrtva urote.³³

7. Danak u krvi u suvremenim pripovijedanjima

Toponim sela Kukavice kod Kupresa baštini svoj naziv prema događaju vezanome za danak u krvi. Naime u nekome selu pokraj Kupresa živjela je udovica sa sinom jedincem. Jedne noći Turci su došli po dječaka. Htjeli su ga odvesti u janjičare. Majka ga nije dala i hrabro se borila s „ljutim Turčinom“. Turčin je zatim ugrabio dječaka i ubio ga pred njezinim očima. Jadnica je toliko plakala i kukala da se njezino kukanje i danas može čuti u dugim zimskim noćima, pogotovo kada puše vjetar.³⁴

Etiologija tafonima *Krvnica* u vezi je s dankom u krvi:

Za vrijeme nedjeljne mise, u Radiško³⁵ groblje upadoše Turci te pobiše misare, djecu odvedoše u janjičare, a djevojke u hareme. Od tada se to groblje zove Krvnica jer se tu proli krv velika.

I danas o ovome događaju svjedoče gomile ispod groblja pune ljudskih kostiju.

Slična tragedija u ovome groblju dogodila se na Božić 1945. godine kada su partizani u groblju i oko njega ubili dvadesetak ljudi, većinom pripadnika ustaške vojnice.³⁶

Zadvarje su vrata (dveri) primorja i Cetine. U XVI. stoljeću Zadvarje³⁷ je bilo turska utvrda kojom su Turci ostvarivali kontrolu nad Du-

33 „Sokolović, Mehmed-paša“, *Hrvatski leksikon*, sv. II. Zagreb, 1997., str. 449.

34 Anđela Mršo čula je predaju kao djevojčica kad je bila kod bake i djeda u Vriliima. Rkp. FF ST, sv. 2008., D.

35 Radišići – mjesto kod Ljubuškoga u Hercegovini.

36 Mario Bandić zapisao je po kazivanju njegove pokojne bake Šime Bandić (rođ. 1912. god.). Rkp. FF MO, sv. 2010., S.

37 Zadvarski dizdar bio je i Hasan-aga Arapović (Mostar, 1616. – Poletnica, iznad Gornjih Brella, 16. ožujka 1669.). Njegov suvremenik fra Stjepan Šilobadović, a potom Andrija Kačić Miošić i Filip Grabovac Hasan-agu nazivaju Mostarčaninom. Hasan-aga je bio zadvarski dizdar. Neki pripovijedaju da je Hasan-aga boravio u kuli (od koje se i danas vide zidine) ispod Drljića, kod Napoleonove ceste, u turskome klancu, na Rudinama. Po tradiciji tu se

bcima i Cetinom. Strahujući za sigurnost, Omišani su zlatom potkupili zadvarškoga bega Murata. Napuštajući Omiš, Murat je orgijao te je u Kučićima ugrabio djevojku Katicu:

Katica, još curetak, suzama je molila milost, a janjičari su arlaukajem bodrili bega. Uštap je osvijetlio Zadvarje kad je beg unio djevojku u kulu. Strgne joj odjeću i siluje. Katica noktima izgrebe Muratovo lice do krvi. Beg podivlja i golim rukama zadavi djevojku.

Četiri stotine i šezdeset godina je prošlo od zločina, ali još uvijek, krvavi Muratov duh, noću, za uštapa, posrće i urla po zidinama.³⁸

Zaključak

Pravo prve bračne noći i danak u krvi najteži su zločini kojima su bili izloženi potlačeni kršćani u Osmanskome Carstvu. Od 1424. godine do kraja XVII. stoljeća s Balkana je dankom u krvi odvedeno dvije do tri stotine tisuća kršćanske djece u dobi od šest-sedam do deset godina, a neki su mladići odvođeni i u dobi od dvadeset godina. Ti su dječaci i mladići nakon pouke i osposobljavanja raspoređivani u janjičarske jedinice koje su bile udarne jedinice osmanlijske vojske.

O tome piše i Ivo Andrić u doktorskoj disertaciji i romanu *Na Drini ćuprija*. Svako književno djelo dokument je jednoga vremena. Roman *Na Drini ćuprija* višestruki je dokument razdoblja koje obuhvaća četiri stoljeća. Kroz cijeli roman prepleću se povijest i legende koje običan svijet stoljećima prepričava kako bi se upamtila ljudska stradanja i patnje. To djelu daje iznimnu životnu i estetsku vrijednost.

Prepričavanjima s koljena na koljeno do naših je dana sačuvano više priča o gnjusnome zločinu – danku u krvi. O silnim patnjama,

nalaze i bunari na koje je odlazila Hasanaginica, Fatima Arapović (djev. Pintorović, Klis, ?, 1620. ili 1621. – Zagvozd, 1646.). Bunari na Trnovi, a još više oni u Lupoglavu, urušeni su i zarasli. Drugi pripovijedaju da je boravio na Manastirinama koje je aga po bijegu fratara obnovio i načinio sebi dvore. Spomenuti bunari od Manastirina su udaljeni petnaestak minuta hoda. Manastirine se i danas tako zovu, a nalaze se stotinjak metara iznad sjedišta općine Zagvozd.

38 Daria Čikeš zapisala je 2008. godine. Kazali su joj: Mate Dujmović, rođ. 1954. god. u Grabovcu (Šestanovac) i Milica Dujmović rođ. 1924. Grabovac (Šestanovac). Kazivači i danas žive u rodnome mjestu. Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

progonima i stradanjima i danas na rukama mnogih starica svjedoče tetovirani križevi kojima su se kršćani štitili od osmanlijskih napasnika.

Povijesni izvori, roman *Na Drini ćuprija*, živa tradicija, tetovirani križevi na rukama, čelu i prsima svjedoče o višestoljetnim progonima, patnjama i stradanjima kršćana na ovim područjima.

Izvori i literatura

- ANDRIĆ, IVO, *Na Drini ćuprija*, Prosveta – Beograd, Svjetlost – Sarajevo, 1989.
- ANDRIĆ, IVO, *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine*, doktorska disertacija, Beograd, 1997.
- BENIĆ, BONO, *Ljetopis sutješkog samostana*, IRO „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1979.
- „Danak u krvi“, *Wikipedia, Slobodna enciklopedija* (11. ožujka 2011.) <http://hr.wikipedia.org/wiki/Danak_u_krvi> (12. srpnja 2011.)
- DRAGIĆ, MARKO, „Zbilja o Janku Sibinjaninu u ‘Razgovoru ugodnom’ i tradiciji“, *Zadarska smotra, časopis za kulturu znanost i umjetnost*, LIX (2010.), 1-2, str. 199. – 234.
- DRAGIĆ, MARKO, „Doktorska disertacija Ive Andrića“, *Ivo Andrić i njegovo djelo*, zbornik radova, urednik Šimun Musa, Mostar, 2003.
- DRAGIĆ, MARKO, *Od Kozigrada do Zvonigrada*, Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar – Zagreb, 1999.
- *Hrvatski leksikon*, sv. II. Zagreb, 1997.
- KJEILEN, TORE, „Danak u krvi“ i „Pravo prve bračne noći“, *Wikipedia, Slobodne enciklopedije – Istočnjačka enciklopedija* <<http://sr.wikipedia.org>> (25. studenoga 2009.)
- KLAJIĆ, VJEKOSLAV, *Povijest Hrvata*, knjiga treća, Matica hrvatska, Zagreb, 1974.

- KLAJIĆ, VJEKOSLAV, *Povijest Hrvata*, knjiga četvrta, Matica hrvatska, Zagreb, 1974.
- LAŠVANIN, NIKOLA, *Ljetopis*, priredio dr. fra Ignacije Gavran, IRO „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1981.
- „Mehmed-paša Sokolović“, *Wikipedia, Slobodna enciklopedija* (15. lipnja 2011.) <http://bs.wikipedia.org/wiki/Mehmed-pa%C5%A1a_Sokolovi%C4%87> (12. srpnja 2011.)
- ORBINI, MAVRO, *Kraljevstvo Slavena*, prevela Snježana Husić, priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek, Golden marketing Zagreb i Narodne novine, Zagreb, 1999.
- TRUHELKA, ĆIRO, „Tetoviranje katolika u Bosni i Hercegovini“, *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, knj. II, god. VI, Sarajevo, 1894., str. 241. – 257.

Rkp. FF Split (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu). Rkp. FF Mostar (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru). Te su rukopisne zbirke nastale kao rezultat izvornih terenskih zapisa studenata kojima sam bio mentorom pri izradbi seminarskih i diplomskih radova iz kolegija: Hrvatska usmena književnost, Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu, Povijesne predaje. (Oznaka D znači diplomski rad, Z znači završni rad, S označava seminarski rad.)